

IN MEMORIAM

PROFESORIAUS ROMO VAŠTOKO ATMINIMUI 1935–2025

2025 m. gegužės 20 d. netekome iškilaus žmogaus – Romo Vaštoko. Profesorius buvo vienas iš antropologijos Lietuvoje atgaivintojų. Likimas jam lėmė tremtinio ir keliautojo gyvenimą. 1944 m. aštuonmetis Romukas kartu su tėvais iš Švėkšnos pasitraukė į Vokietiją, vėliau nuo vargo bėgo į Didžiąją Britaniją. Ne ką lengviau buvo ir ten: tėvas, diplomuotas agronomas, dirbo šlavėju, o mokytoja motina tapo siuvėja. Kaip vėliau prisimindavo Romas, sunkumai vertė jį siekti mokslo. Angliškoji vertybių sistema tapo jo vertybiniu pagrindu. Bet šeimos gyvenimo keliai toliau vedė į Kanadą. 1970 m. JAV Kolumbijos universitete R. Vaštokas įgijo antropologijos daktaro laipsnį. Tai leido jam užimti Trento universiteto profesoriaus vietą Piterbore, Toronte Kanadoje. Šiame universitete antropologijos fakultetas apima įvairias antropologijos sritis: archeologijos ir bioarcheologijos, sociokultūrinės antropologijos ir lingvistikos antropologijos. R. Vaštoko moksliniai interesai buvo vizualinė antropologija (filmai ir vaizdo įrašai), kultūra ir komunikacija, mažumų grupės, Rytų Europos pokomunistinė raida ir Didžiųjų ežerų archeologija. Pati specialybė vertė Romą tapti keliautoju. Kita vertus, antropologija skatino ir profesoriaus lietuviškumą. Jis aktyviai dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės veikloje.

1989 m. balandžio 28 d. Kaune vadinamieji politinio švietimo namai buvo sklidini. Mat buvo laukiama, kad vykstančioje konferencijoje „Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas“ bus paskelbtas Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo aktas. Vos radau vietą, o šalia sėdėjęs jau tiesė ranką: „Sveikas, esu Romas Vaštokas iš Kanados“. Greitai jis jau buvo tribūnoje ir skaitė pranešimą „Antropologija Šiaurės Amerikoje ir jos perspektyvos Lietuvoje“. Labai apsidžiaugiau, mat tuo metu Vilniaus universitete atkūrinėjome Filosofijos fakultetą ir steigėme Sociologijos katedrą. Išsišnekėjome. Pasiūliau Romui bendradarbiauti ir su Vilniaus universitetu. Profesorius mielai sutiko. Konferencijos dalyvių lūkesčiai taip pat išsipildė: Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo aktas buvo priimtas. R. Vaštokas tapo Atkuriamojo senato nariu. Toliau įvykiai klostėsi žaibiškai: 1989 m. rugsėjo 1 d. studijas Kaune pradėjo pirmieji Vytauto Didžiojo universiteto studentai, o Vilniaus universitete – pirmieji Filosofijos fakulteto filosofijos ir sociologijos specialybių studentai.

Vytauto Didžiojo universitete formuojant antropologijos kryptį, iš išeivijos dalyvavo ne vienas R. Vaštokas. Greta buvo jo kolegos Liucija Baškauskaitė, Arvydas Petras Žigas ir Raimundas Sidrys. 1990–1992 m. L. Baškauskaitės iniciatyva veikė antropologijos katedra. Tačiau profesorė buvo apkrauta administraciniu darbu, P. Žigas, būdamas kunigu, daugiau laiko skyrė teologijai ir sielovadai, o R. Sidrys koncentravosi į archeologijos problematiką. Būtent profesoriaus R. Vaštoko pagrindinis rūpestis buvo bakalauro ir magistro studijų kryptys, turinys ir ugdymo pobūdis.

Profesorius neužmiršo ir mano prašymo. Jau 1989 m. R. Vaštokas pradėjo dėstyti antropologijos kursą Vilniaus universiteto bei Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto doktorantams – sociologijos, filosofijos ir psichologijos krypties studentams. 2001–2003 m. jis dėstė ir Vilniaus universiteto istorikams. Ypač patrauklus buvo jo dėstymo būdas: kompiuterio ekrane jis demonstruodavo dokumentinius filmus, parengtus Trento universitete skaitomam vizualinės antropologijos kursui.

R. Vaštokui grįžimas į Lietuvą buvo ypač patrauklus, nes jo Tėvynė pergyveno nuostabų istorinės raidos periodą – kelią į Nepriklausomybę, Lietuvos valstybingumo atkūrimą. R. Vaštokas puikiai pasinaudojo buvimo šalyje galimybe: aktyviai bendravo su sąjūdiečiais, reformuotos Lietuvos komunistų partijos nariais, imdamas iš jų videointerviu. Ne kartą susitiko su lyderiais Vytautu Landsbergiu ir Algirdu Brazausku. Bendravo ir su eiliniaisiais Lietuvos žmonėmis. Taip jis sukaupė išsamią medžiagą apie Lietuvos atgimimą. Būdamas vizualinės antropologijos specialistas, jis parengė keletą vizualinės etnografijos filmų, iš kurių patraukliausias „Štai ir mes“, pripažintas tarptautiniu mastu.

Iš pradžių R. Vaštokas į Lietuvą grįždavo tik trumpiems vizitams, tačiau vis didėjantis jo įsitraukimas į dėstymą ir antropologų kadrų rengimą lėmė, kad jau 1992 m. jis grįžo nuolatiniam gyvenimui Lietuvoje. Įsikūrė Vilniuje. Net gyvenamosios vietos pasirinkimas buvo susijęs su jo kaip antropologo moksliniu interesu: jis apsigyveno buvusiose Užupio kapinių patalpose. R. Vaštokas inicijavo ir miesto antropologinius urbanistinius projektus, pabrėždamas, kad miestas visų pirma priklauso žmonėms. Tai nepatiko miesto merui Artūrai Zuokui ir vėliau tapo viena iš profesoriaus išvykimo iš Lietuvos priežasčių.

R. Vaštokui grįžimas į Lietuvą buvo palankus ir tuo, kad artėjo pensija. 1996 m. jis tapo Trento universiteto profesoriumi emeritu. Vis dėlto amžius profesoriui nebuvo kliūtis: jis išliko aktyvus iki savo septyniasdešimt penkmečio. Iki 2010 m. pabaigos jis dėstė vizualinės ir taikomosios antropologijos studijų dalykus Vytauto Didžiojo universitete. Studentus jis laikė labiau kolegomis nei mokiniais. Profesorius buvo ne tik magistrinių darbų vadovas, bet dalyvavo ir doktorantų rengime. R. Vaštokas glaudžiai bendradarbiavo su kolegomis Vyčiu Čiubrinsku, Jolanta Kuznecoviene, Kristina Šliavaite, Aušra Simoniukštyte ir kitais, rengė mokslo projektus, organizavo viešas mokslines diskusijas. 2003 m. jis prisidėjo prie Lietuvos antropologų asociacijos įkūrimo. Vienas pirmųjų jos renginių buvo tarptautinė Baltijos šalių antropologų konferencija. R. Vaštokas buvo mokslinių žurnalų „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ ir „Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos“ redakcinių kolegijų narys.

Profesorius R. Vaštokas nugyveno ilgą gyvenimą. Nors Tėvynei jis skyrė tik kelis savo gyvenimo dešimtmečius, to pakako, kad būtų įvardijamas kaip vienas svarbiausių antropologijos mokslo įtvirtintojų Lietuvoje. O mums Romas visada išliks kaip nuoširdus, jautrus ir su neteisybe nesitaikstantis kolega.

Profesorius, akademikas Arvydas Virgilijus Matulionis